

Tragiskt slut men upprättad som konstnär

Sigrid Hjerténs var en konstnär som radikalt bröt mot det förgångna, som var med om att införa modernismen i svensk konst. Men hon var den enda kvinnan bland en rad manliga kollegor och blev utsatt för hån och förtal, skriver Margareta Rye i sin anmälan av Anita Goldmans biograf över konstnärinnan.

När Sigrid Hjerténs konst värdades 1995 fyllde Liljevalchs konsthall i Stockholm hade det länge stått klart att hon var en av 1900-talets största målare och färgkonstnärer. Men erkännandet kom sent i hennes eget liv, först 1935, det år hon skulle fylla 50 och var på väg in i en sjukdom som tog hennes livsglädje och skaparlust.

Saklitteratur

Anita Goldman
I själen alltid ren
– om Sigrid Hjertén
Natur och Kultur

Under hennes aktiva tid möttes hon av en oerhörd brutal och fördömsfull kritik. Albert Engströms recension av Expressio-

nistutställningen 1918 har blivit en klassiker: "...hennes arbeten äro rena idiotin. Hon har sina modeller på Eugeniahemmet och ser ut att äga en pervers längtan efter vanskapligheter."

Men han var inte ensam utan en i en kör av röster: "Det är alster av vanförhet antingen på intelligensens eller moralens område." (Knut Barr i Stockholms-Tidningen 1917).

Många utfall

I Anita Goldmans bok om Sigrid Hjertén, *I själen alltid ren*, citeras många liknande utfall. Även sedan modernismen i övrigt accepterats angräps Sigrid och utsätts för gyckel. När hennes konst inte beskrivs som dekadent eller galen, så är den "kvinnlig", vilket betyder att kritiken inte tar ställning till om hon är en bra eller dålig konstnär, hon är först och främst kön.

Anita Goldman hade först planerat sin bok som en roman, men under arbetet fick hon tillgång till en omfångsrik brev-

växling mellan Sigrid och maken Isaac Grünewald och romanprojektet fick vika för dokumenten. Delar av romanformen finns kvar i några ögonblicksbilder av parets liv, men i övrigt är denna konstnärsbiografi uppbyggd tematiskt med citat ur brev, tidningsartiklar och sjukjournaler. Hela tiden hör man författarens personliga och engagerade röst, hennes kommentarer kring de teman hon lyfter fram: moderskapet, barndomen, äktenskapet, konsten och kritiken, drömmen och sammanbrottet.

Modern dog tidigt

Vad betyder det att förlora sin mor vid två års ålder? Anita Goldman ser förlusten av modern, av kärleken, som det stora traumat i Sigrids liv. Den kärlek man inte får, kan man heller inte ge. Det finns en kyla i Sigrids brev, som ofta är praktiska, affärsmässiga, medan Isaacs glöder av romantisk uppvaktning – även när han i själva ver-

ket är totalt engagerad av en av sina många älskarinnor.

Sonen Iván, som finns med på många av Sigrids målningar, minns henne inte heller som en kärleksfull mor. Det verkar inte som om hon haft några nära kvinnliga vänner. När äktenskapet med Isaac krisar blir hon ensam, mycket ensam. De lever också större delen av sin gemensamma tid på olika håll, Sigrid med sonen i Paris, Isaac i Stockholm där han gör en lysande konstnärskarriär blandad med lika uppmärksammade skandaler.

Det är i konsten som Sigrid finns "hel och obruten, på ett sätt som hon inte skall finnas för sonen, för mannen, för samhället". Hon är en konstnär som radikalt bryter mot det förgångna, som är med om att införa modernismen i svensk konst. Men hon är den enda kvinnan bland en rad manliga kollegor och blir utsatt för hån och förtal. Hon försöker att kombinera äktenskap, moderskap och arbetet som konstnär och möter ett

kompakt oförstående. Hon signerade sina målningar Hjertén men fick i pressen alltid heta fru Grünewald eller professorskan. Hennes konst ansågs påverkad av Isaacs men sämre, underlägsen.

Lobotomi

Det är byggestenarna i den bild Anita Goldman bygger upp och som kanske kan förklara det slutliga sammanbrottet. 1932 drabbas Sigrid av en psykos och från 1935 till sin död 1948 lever hon instängd på olika vårdinrättningar, främst Beckomberga. Det finns inte någon sjukdomskonst bevarad som i Hills och Josefsons fall. Enligt journalerna vill hon ut, resa till Frankrike, måla: "Jag är artist, jag kan inte måla här. Jag behöver en annan miljö." Hon förklarar omtydligt och Isaac tar ut skilsmässa, hon går allt längre in i ett stumt olevande. En slarvig utförd lobotomi dödar henne.

Är det vårdapparaten och dess 40-talsideologi som släcker henne som konstnär? Är det hennes närmaste, samhället, konstvärlden? Vem är det som förnedras i sjukjournalernas korta notiser om kladd och snusk? Frågar Anita Goldman. Det är inte Sigrid Hjertén, hon är "I själen alltid ren", och konsthistorien har återupprättat henne: i dag anses hon överlägsen sin make.

MARGARETA RYE

Skulle omvärlden godta en tysk konfiskation av Hitlers upphovsrätt, skulle dörren kunna öppnas för allsköns diktaturer att konfiskera misshagliga författares upphovsrätt över allt i världen, konstaterar Stefan Lindgren i sin anmälan av Erik Göthes bok *Den vanliga vägen*.

Med boken "Den vanliga vägen" (Hägglands) erbjuder juristen Erik Göthe en bitvis rafflande genomgång av rättstvisten mellan Hägglands förlag och den tyska delstaten Bayern om utgivningen av Hitlers "Mein Kampf" med Stig Jonassons förord i Sverige.

Saklitteratur

Den vanliga vägen
Erik Göthe
Hägglands

Om Tyskland och chefsåklagaren Anders Helin vinner, när Stockholms tingsrätt avkunnar sin dom idag den 28/3, har Sverige gått med på att låta Tyskland avgöra när, var och hur läsare i andra länder ska få ta del av nazismens historiska urkunder.

Skolupplaga

Mina barn kommer då att ha berövats den möjlighet som jag själv hade när jag gick i skola, att gå till de nazistiska urkunderna, för att själv se hur nazisterna lade fram sin sak. Stig Jonassons "Nazismen i dokument" i plastad skolupplaga intar fortfarande en hedersplats i min bokhylla.

Men det som troligen är nytt för de flesta läsare i Göthes bok är inte den tryckfrihetsrättsliga argumentationen. Snarare är det att Göthe visar hur även upphovsrätten står på spel.

Om Fristaten Bayern får rätt, så var det inte bara Hitlers materiella egendom som konfiskerades i krigsslutet utan också hans upphovsrätt. Då har det vips knä-

satts ett prejudikat som kan få allvarliga följder för all världens författare som lever i en fientlig omgivning.

Medan Svante Nycander i bokens förord säger att det från moralisk synpunkt är "örmligt att tillerkänna monstret i Berlinbunkern rättigheter av vad slag det vara månde", resonerar Göthe mera kallt.

Skulle omvärlden godta en tysk konfiskation av Hitlers upphovsrätt, då skulle nämligen dörren kunna öppnas för allsköns diktaturer att konfiskera misshagliga författares upphovsrätt över allt i världen. Den enda gång som frågan provats i en europeisk domstol, av tingsrätten i Bologna 1971, avvisades de tyska anspråken med en fnysning:

"Kvarlätenskap

"Den konfiskationsåtgärd genom vilken 'Adolf Hitlers hela kvarlätenskap' överförs till Fristaten Bayern är begränsad uteslutande till den materiella egendom som befinner sig där. Det är således inte möjligt att utsträcka densamma till upphovsrätten och förfoganderätten till den avlidne tyske diktatorns bok *Mein Kampf*."

I huvudförhandlingarna som nyligen ägde rum i Stockholm hävdade åklagare Anders Helin sensationellt att Hitlers upphovsrätt inte var exproprierad utan "förverkad på grund av brott".

I förlängningen av det resonemanget skulle man kunna tänka sig att Helin skulle kunna lägga rabarber på allt från Lars Ferm/Svartenbrandts senaste opus till Cheryl Chessmays roman från döds-cellen. Förutom att det är – och bör förbli – omöjligt enligt svensk rätt att konfiskera upphovsrätter, så finns det ett annat hinder för de tyska anspråken.

En tysk konfiskation kan nämligen inte utsträckas till att gälla egendom

Skall Tyskland bestämma här?

Hitler och Mussolini. Kan verkligen Fristaten Bayern ha evig upphovsrätt på Hitlers texter?

utomlands. Det finns svenska rättsfall från tiden efter ryska revolutionen 1917 och från början av 40-talet, när Tyskland vill konfiskera tyska judars egendom i Sverige, men där högsta domstolen bestämt så nej.

Bern-konventionen

Det sägs också i Bern-konventionen, som reglerar upphovsrätten, att den gäller i den utsträckning som anges av lagarna i varje land. Tysk upphovsrättspraxis har alltså ingen rättskraft i Sverige.

När journalistförbundets Claes Leo Lindwall valt att med hänvisning till just upphovsrättens betydelse ta Bayerns parti, så är det alltså ett bevis för okunnighet och ovilja att ta till sig det material som har lagts fram.

Har han det minsta omtanke om upphovsrätten ska han skynda sig att göra en kraft-

full markering till stöd för Hägglands förlag. Jag vill gärna tänka mig att de nämnda som nu ska döma åtminstone ser det som sin plikt att läsa Erik Göthes bok.

Om inte annat så kan de lära sig lite tryckfrihetshistoria där. Boken avslutas med en komplett förteckning över tryckta skrifter som beslagtogs under kriget. Det är den sjaskiga tradition av spring på UD och grå lappar som chefsåklagare Anders Helin vill återuppliva.

Kontroversiell

Andra delar av Erik Göthes historiska utblickar är kanske mera kontroversiella. Hans beskrivning av Nürnberg-rättegångarna som "en tivelaktig historia" bland annat eftersom de utgjorde en retroaktiv rättskipning, anser jag själv otillräcklig.

Att segrarna dömdes de högsta ansvariga nazisterna måste betecknas som rättmätigt och naturligt. Var sitter rätten om inte i spjutstängs ända?

Processen organiserades i den uttryckliga föresatsen att man därmed skulle undgå att göra hela det tyska folket skyldigt (Robert H Jackson 21/11 -45).

Vad man istället kan ha skäl att fråga sig är vilka följder det fick att de allierade förtyglade och till sist helt avbläste avnazifieringen, när det kalla kriget började och de gamla nazistkoryföerna blev möjliga bundsförvanter mot Sovjet? Det finns det skäl att återkomma till, och i den diskussionen behövs de nazistiska urkunderna.

Vid huvudförhandlingen ansåg chefsåklagare Helin att påföljden för Kalle Hägglands påstådda brott mot upphovsrätten borde ligga "i fängelsecellen". Vinner han gehör är det första gången någon döms till fängelse i Sverige för ett sådant brott.

Det skulle vara ett genombrott för dem som vill se svensk inordning under tysk hegemoni i framtidens Europa. Tyvärr är en sådan utgång fullt möjlig.

Att Erik Göthe med sin plädering i bokform demonstrarer en intellektuell överkill på åtskilliga tiopotenser, kan i en svensk domstol mycket väl uppfattas som ett suspekt försök till otillbörlig påtryckning.

STEFAN LINDGREN